

Gordon Sándor könyvéről.

Gordon Sándor, az angol unitáriusok kiváló történelemírója, közelebbről egy könyvet adott ki e czim alatt: „*Heads of English Unitarian History.*“ „*Az angol unitáriusok történelmének fejezetei.*“ Gordon Sándor neve előttünk rokonszenves név, nemcsak magyaros hangzásáért, hanem azért a meleg érzelemért is, melylyel a magyar unitáriusok iránt viseltetik, s melynek oly szép, mondhatjuk, meglepő jeleit volt alkalmunk tapasztalni. Mikor mint angol hitrokonaink képviselője körünkben megjelent: saját édes anyanyelvünkön szólott mi hozzánk. Ez és a történelmünk iránt való mélyebb érdeklődés nevét nálunk általánosan ismertté tették. Most megjelent muokája csakis fokozhatja az iránta való rokonszenves tiszteletet. A munka tárgya ugyan nem a magyar unitáriusok történelme, de bizonyos tekintetből még nagyobb jelentősége van annak, hogy szerző e könyvében az angol unitáriusok történelmével foglalkozik. Az angliai unitáriusokról jelentek meg ugyan történelmi művek, mint „Tayler Retrospect of Religious Life in England, 1845;“ „J. R. Beard, Unitarianism exhibited in its Actual Condition, 1846;“ „Wallace, Antitrinitarian Biography, 1850;“ „Spears, Record of Unitarian Worthies“ 1877, de rendszeres történelmük még nincs megírva, holott erre, ugy angol, mint amerikai egyházainkat tekintve, a biztosabb hittani és egyházi fejlődés szempontjából, oly nagy szükség van.

A történelmi tanulmányok iránt az érdeklődést ébresztani, a történelmi érzéket ez aránylag ifju egyházak tagjaiban erősíteni és a rajtok kívül állóknak az unitarismusról alapos ismeretet nyújtani, ez a Gordon könyvének a célja.

Ő maga a munka előszavában ezeket írja: „Az angol unitarismus történelme kevésbé ismeretes, mint a hogy azt megérdemelné. Sok helye homályos levén és története szálai nehezen bontlatók, nem lát-szott könnyű tanulmánynak. S azt is meg kell jegyezmem, hogy a brit és külföldi unitárius társulat, a mig felvette tervébe a bibliai, theologiai és irodalmi ismeretek terjesztését, kifejezetten nem gondoskodott a történelmi ismeretek terjesztéséről Pedig az unitarismus

történelme a kulcs, annak a megértéséhez. — A következő vázlat kísérlet arra nézve, hogy e történelem alapjai a tanulmányozóknak utbagigazításul letéssenek. Az első forrásokra való vonatkozások, idézetek nem annyira arra szolgálnak, hogy a szöveget megerősítsék, hanem inkább arra, hogy az olvasót segítsék további részletek vizsgálására, oly kiadványokra irányítván figyelmét, melyek meglehetősen hozzáférhetők.“

Szerző az angol unitáriusok történelmének három főfejezetet jelez meg: I. *A bel- és külföldi, szorványosan mutatkozó antitrinitarizmus kora*, mely láthatólag 1548-ban az Assheton nézeteinek visszavonásától kezdődik. (Assheton, anglikan lelkész, kit Cranmer érsek elé idéztek, hogy a Krisztus istenségét és engesztelő halálát beszédében tagadta). E fejezet főbb pontjai: 1. Lollards. 2. Külföldi gyülekezetek. 3. Assheton. 4. Hollandi befolyások. 5. Socinianus befolyás. 6. A köztársaság. 7. A királyság visszaállítása. 8. Millton és Bunyan. — II. *A gondolkozók jeles iskolájának kora*, melyben az *unitárius* nevet először kezdi használni, s mely 1682-től az első unitárius okmány idejétől számítandó. E korban az unitárius név egy külön theologiai irányt jelöl, t. i. az istenség egy személyűségéről való tant. Főbb pontok: 9. Az angol unitarizmus első okmánya. 10. Firmin. 11. A Toleration Act következményei. 12. A distenterek unioja 13. Unitarizmus a Congregationalisták közt. 14. Clarke. 15. Baptisták s Hugenották. 16. Baxter és Locke. 17. Salters Hall. 18. Szabadelvű világiak. 19. Dissenter académiák. 20. J. Taylor. 21. Humanitáriusok. 22. Wesley. 23. Priestley. III. *Az unitarius egyházi élet kora*, mely 1774-től, a Lindsey templomának megnyitásától számítódik. E korban az unitarius név vallástársulati elvet jelent, t. i. az egyetlen egy Isten, az Atya imádását. Főbb pontjai: 24. Lindsey. 25. Az unitárius név használatának megszorítása. 26. Belsham. 27. Unitarius társulatok. 28. A birminghami zavargás. 29. Paine. 30. Folyóiratok. 31. Unitárius alapítványok és missziók. 32. Az unitarius vallás törvényesítése; unitárius társulat. 33. Channing, Tuckermann, Rammohun Roy 34. Arianizmus. 35. Viták. 36. A dissenterek templomaira hozott törvény. 37. Az unitarius hitbuzgalom hanyatlása és újraélése. 38. Az újabb bibliai criticismus. 39. Befejezés. — Ezekben határozza meg szerző az angol unitáriusok történelmének fejezeteit és azoknak nevezetesebb pontjait. Igaz, hogy ez csak vázlat, de a *Socinok* neves történelemirójától. Az oly részletes és pontos tanulmányozásnak az eredménye, melyre teljes biztonsággal lehet már építeni.

De ezzel a könyvnek még nem mondtuk el egész tartalmát. Szerző

mutatványokat ad arra is, hogy miként kell az egyes történelmi szakaszokat kidolgozni, s a könyv második felét a Baxterről (a nonconformisták 1662-ben történt kiválása), a Priestleyről (az unitarizmusnak a múlt száz évben való újjászületése) irt kitünő értekezések foglalják el. A mint a záradékból látszik, ezek theologiai tanulóknak tartott előadások voltak, de úgy vannak írva, hogy azokat minden mivel olvasó élvezheti, s a Priestleyről és koráról szóló rész, az általános olvasót különösen érdekelni fogja.

Szóval Gordon könyve a történelem tanulmányozóinak az angol unitarizmusra nézve a legértékesebb anyagot és a történelem kedvelőinek a legbecsesebb olvasmányt nyújtja. Nem titkolhatjuk el azt az ohajunkat, hogy vajha vázlatának többi részét is kidolgozhatná, s reméljük is, hogy erre alkalmat fog találni, mert alig lehet valaki hivatottabb az alapterven felemelni az épületet, mint épp annak a megalkotója. Bármiként leend, a lelkiismeretesen kutató és jeles dolgozatu tudós történelemíró most megjelent becses munkájáért, a legbensőbb örömmel és hozzágondolt meleg baráti kézzsoritással üdvözöljük.

PÉTERFI D.

MÓZES ANDRAS
HAGYOMÁNYA 1903

Gyöngymondatok.

(Újkori írótól.)

Előny.

Az ember előnyben állhat más felett, de annak mindenfelől elismerését nem lehet feltenni. *Guizot.*

Az embernek valamely előny birtoklása feletti belső önérzete őt bátorságra hangolja s felfuvalkodásra viszi. *Malebranche.*

Előrendelés.

Van-e ember, a ki józan ésszel az előrendelés tanát csak egy pillanatig is lihetné? Az a tan a szabadakarat létezését vagy megengedi, vagy tagadja: ha megengedi, mire a dolgokon módosíthatási szabadság? evel megdől maga a tan; ha tagadja, az újszülött gyermeket bölcsőbe kell vetni s enni nem adni, mert úgy is megél, vagy a felsőbb emeletről lelépni, mert nem lesz semmi baj, mint-hogy úgy volt elrendelve. *I. Napoleon.*

Elszántság.

Az élet egy, és egy csak a halál is, én azt kérdésre nem veszem, akármikor készen vagyok. *Kisfaludi Károly.*

A ki győzni vagy halni akar, ritkán győztetik meg; e nemes kétségbeesés nem könnyen vesz el. *Corneille Péter.*

Elv.

Ha férfi vagy, légy férfi, legyen elved, hited,
És ezt kimondd, ha mindjárt véreddel fizeted;
Százszorta inkább éltedet tagadd meg, mint magad:
Hadd vesszen el az élet, ha a becsület marad. *Petőfi.*

Elvek által jut el az ember oda, hogy tudja, mit akar. Hol nincs elv, ott a számtalan tévedések és csalódások kimaradhatlanok. Hiány az igaznak és helyesnek fogalma s nem marad fenn egyéb, mint vakon nyulni ahoz, a mit az ember akar. *Ehrenberg.*

Éljünk magunknak; elég balgatag, a ki mások balgatagságán bánkodik. *Voltaire.*

Gyűjtötte: KISS MIHÁLY.